
BİBLİOGRAFYA

Dr. HÜSEYİN NAIL. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ÂMME HUKUKU DOÇENTİ. Fransız Sosyoloji Mektebini hazırlayanlara göre Devlet Fikri. (Bir cilt, 274 s. Domat - Montchrestion, Paris 1936).

On dokuzuncu asrın çok verimli Devlet ideolojisinin hususî olarak taşıdığı ana çizgi, Büyük Fransız Devrimine karşı gösterdiği irtica hareketidir. Bu cereyan sırf bir Fransız eseri olmamakla beraber, Fransada sosyolojik mektebe yol açmıştır. Bu mektebe öncülük yapan hangi mütefekkirlerdir?

Müellifin tezinde asıl incelediği de işte budur. Şunu da hemen bildirelim ki böyle genel bir ad verdiği Mektep, bütün öbür Fransız sosyologlarınkinden ayırdettiği Durkheim Mektebine yol açan araştırmalardır. Bizce yalnız bu mesele epeyce su götürür bir keyfiyettir. Çünkü Durkheim'in görüşlerini hazırlayan düşünceler ile meselâ Tarde veya başka bir sosyoloğun görüşlerine yol açanları kesin olarak birbirinden ayırmak hayli güç bir iştir (1).

Hüseyin Nail'in mükemmel surette aydınlattığı bir vâkıa varsa o da, büyük kısmında önceleri (aprioriste) akliliğe dayanan ve Devlete mücerret bir kıymet verip insanı zaman ve mu-

(1) Bu tenkidî kaleme alan sayın Profesörün kendi memleketinin yüksek değerinde iki sosyoloğu olmak bakımından Durkheim ile Tarde'a birbirine yakın kıymetler vermesine şaşmamalıdır. Biz Türkler meseleyi böyle görmekte mazuruz: Bugünün gençlerinden hepsi az çok merhum Gökalp'in - ya doğrudan doğruya, yahut dolayısıyla - tesirindeyiz. Onun için meslekdaşım Dr. Hüseyin Nail'in Durkheim'e tercih etmesindeki sebebi - mukaddimesinde söylediği gibi - daha iyi anlayabiliriz sanırım.

hitinden ayırarak ferdi en öne süren on sekizinci asırdan sonra sosyallığa ve müratebeye düşkün bir asrın geldiğidir. Bununla beraber müellif, bu asır için pek mutlak hükümler verilemeyeceğini ilkten öne sürmek ferastini göstermektedir. (Hiç bir şeyde kesin olmamak, yani relativizm sociolojik bir vaziyettir). Çünkü Rousseau müsavatçı fertçiliğinin esiri ise de, Montesquieu'nun Devlet anlamı mücerret bir anlam (Notion) değildi. Condorcet daha ziyade mukayese ve müşahede usulüne dayanmıştır. Fizi-yokratlar ise sosyal tesanüdün önemini kavramışlardı. Fakat bu çalışmalardan hiç biri doğruca sosyallığa müteveccih değildi. Halbuki sosyal'in siyasal'a üstünlüğü, pek seyrek istisnalara ehemmiyet verilmez ise, on dokuzuncu asrın başlıca karakteri olarak görünür.

Sosyolojizm'i hazırlayanların hepsi, başka başka delillerle - çünkü her birinin siyasal kudret hakkındaki görüşü ayrı idi - Fransız Devriminin ideolojisini yıkmak için uğraşmışlardır.

İlk olarak J. de Maistre, herhangi bir siyasal teorinin kökünü iyice bilinen vâkıalarda buluyor ve Millet'in bir tarih yapısı olduğunu söylüyor. İnsan aklına bahsedilen yüceliği şüpheli görüyor. Ondan sonra da de Bonald kuralları (kanunları) tarihte aramağı öğütliyerek, tabii hakkı, müsavatı, halkın hakimiyetini mahkûm ediyor: «İnsan yalnız cemiyet için mevcuttur ve cemiyette onu ancak kendisine göre teşkil eder.» Bu her iki müellif de relativisttir: Mukaveleciliği, hukuki öncelciliği (apriorisme) ve siyasal muhtariyeti reddetmektedirler; insanı keyfi olarak ayrıldığı sosyallığa yeniden sokmak isterler. Fakat siyasal kudret tarifleri tanrısal teori (théocratie) içinde batıp gitmiştir.

Saint - Simon Büyük Devrimin yapıcı değil, yıkıcı olduğunda, yüksek metafizikle yüksek tüzeden (jurisprudance) başka hiç bir şey yapmadığı noktasından an'aneçilerle hemfikirdi. Dikkati yeniden yalnız sosyal - yani ona göre ekonomik - olmak özlülüğünü gösteren işlere çekmektedir. Ertiksel (meslekî) Devleti tavsiye etmektedir.

Fakat bütün bu devrin bıraktığı sermayenin mirasçısı olan Auguste Comte kat'i unsuru ortaya çıkaracaktır: Siyasal ve sosyal yenileşmenin temeli olması gereken sosyoloji ve ona tatbik edilecek usul. Cemiyetin istifa kuvveti (dynamique sociale) İnsan aklının tekâmülünde ve medeniyetlerin tarihsel tasnifin-

de esas olan üç hal kanununu izah eder. Sosyal kıvam (statique sociale) ise insanın eskidenberi cemiyet halinde yaşamağa bağlı bulunduğunu ortaya koyar; fakat bağısız ve mutlak bir gerçeklik (réalité) değildir. Asıl sosyal cüzüfert (unité sociale) temeli müratebeye dayanan ailedir. İlk siyasal cemiyetin Kent (cité) olduğunu tarih tetkikleri göstermektedir. Devlet ise kendiksel (spontané) ve genel bir birlik ihtiyacının ifadesidir; her türlü çabalamayı birleştiren vasıtaadır. Siyasal kudreti meşru kılan ancak yardımlaşma (concours) dır; hürriyet - fonksiyon, hürriyet - mutlak hakkın yerini tutmalıdır. Devlet bütün sosyal faaliyetlerin terkididir (Dr. Hüseyin Nail bu görüşlerin Durkheim teorisine uygun olmıyan bir kaçını benimsemiyor: Meselâ siyasal varlığın temeli ocakta (groupement domestique) de bulduğunu reddediyor).

Örgencilğin (organicisme) in Fransada en yüksek mütmesilli şüphesiz Espinas'tır. Müşterek nizamlamıya, (coordination) a müstenit fertçilik yerine, her örgel (organique) ilerlemeğe temel olan ayrı ve müratebeli nizamlamayı (subordination) u, ve farklanmayı (différenciation) u ikame ediyor. Espinas'ın biolojiye dayanan sosyolojisi siyasal san'ata - bilgiye değil - kuruculuk ediyor. Millet bir ferttir; tıpkı berikisi gibi gerçektir; onu kuranların isteğini farzettiren bir cemiyet (association) gibi değil, fakat müşterek vicdan, (conscience collective) bir gerçeklik, sosyal kurumun mutlak bir şartı olduğu için. Millet örgel bir mevcuttur. Devlet te milletin ta kendisidir. Cemiyet, Millet, Devlet, bunlar aynı gerçeğin üç yüzüdür.

İşte haız olduğu tam özlülükten dolayı dikkatle okunmağa lâyık olan bu kuvvetli tetkikin umumî revîşi böyledir.

Eserin mevzuununun intihabında çok isabet edilmiştir. Her ne kadar tetkik edilen müellifler hukukcu değil iseler de, siyasal teoriler arasında Devletin sosyolojik anlamının da incelenmesi gerektir. Bu itibarla bu müelliflerden her birinin Devlet teorisindeki yardım hissesi mühim olmuştur. İçinde yaşadığımız sosyalizm hamlesini yaratanlar kısmen onlardır. Eser deskriptif, tahlilli mahiyettedir, üzerinde iyi düşünölmüştür. En doğru formülün aranılması, açıklığa karşı gösterilen derin meyil pek bariz olup bunlar cidden takdire şayandır.

Comte ve Espinas pek iyi tetkik edilmişlerdir. Eserin her

tarafından ilk menbalarla, yani asıl tetkik edilen müelliflerin yazılarıyla samimi temasın gözetildiği bilhassa göze çarpıyor.

Hüseyin Nail kendisini yanlışlığa götürecektir olan yolu tutmamış, yani eserler hakkında yalnız başkaları tarafından verilen hükümlerle iktifa eylememiştir. Bizzat kendisi ve ekseriya doğru olarak düşünmüştür (1).

Bununla beraber eserin uyandırdığı alâkadan doğan bazı mülahazalarda bulunacağız. Pek kısaca da olsa müellifin mukaddemede Fransız sosyoloji mektebinin vardığı neticeleri hülasa etmesini beklerdik. Böylelikle tetkik edilen her bir öncünün bu sıfatla ne kadar hizmet ettiği daha iyi anlaşılabilir olurdu sanırız. On sekizinci asırdan evvel başka öncülerini de hatıra getirmek, Fransada Bodin ve İtalyada Vico gibi sosyal meyilleri çok olan müelliflerden bahsetmek doğru olurdu.

Ansiklopedistlerin de bu bakımdan yaptıkları işe de kâfi derecede ehemmiyet verilmemiştir kanaatindeyiz. (R. Hubert'in Paris, 1924 te çıkan «Ansiklopedide sosyal ilimler» adlı eseri bu hususta ehemmiyetli olmakla beraber bibliyografyaya konmamış, sadece kitabın sonunda zikredilmiştir.) Durkheim, 1900 yılında (Revue Bleue) de yazdığı bir makalede sosyal idelerin başlangıcını Ansiklopedistlere bağlamaktadır. Başka memleketlerde güdülmüş yakın teorilerle, kısa da olsa, hiç bir alâka tesis edilmediğine ayrıca teessüf ederiz. Espinas dolayısıyla Spencer ile bir mukayese görülmekte ise de çok velüt olan Alman organizizm'inden hiç bahsedilmemiştir.

Dr. Hüseyin Nail'in tetkiki Durkheim ve Mektebinin Devlet teorisi hakkındaki mütemmimini beklemektedir. Durkheim'in şimdiye kadar neşrolunan eserlerinde kâfi tafsilâtla anlatılmıyan bu teori, yeni toplanan tahrir notlarında daha mufassal surette izah edilmiştir, fakat bunlar da az kişinin elinde bulunmaktadır.

Bu doktrin başlıca esaslarıyla bir kere hatırlanırsa aklımıza bir çok sualler gelir: Meselâ, Fransız sosyoloji Mektebinde Espinas'dan ve biyolojiye dayanan diğer doktrinlerden ne kalmıştır? Zannettiğimize göre, siyasal sosyolojide biolojizm bir is-

(1) Durkheim Mektebi başka bir kıymetli tetkikin de mevzuu olmuştur: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Ziya Gökalp, hayatı ve sosyolojisi. Paris, Berger-Levrault, 1936.

tisnadır. Durkheim Mektebi mensupları üstadlarının gösterdiği yola tamamiyle sadık kalmışlar mıdır? Siyasal kudretin tarihsel mahiyeti hakkında yeni olarak getirdikleri nedir? Aynı mesele hakkında zamanın başka Fransız sosyoloji mektepleri ne vaziyet almışlardır? (Tarde'in siyasal kudret meselesinin aydınlanmasına yaptığı yardımın önemi esastır. H. Berr'in tarihsel araştırmalara verdiği yöntemin ehemmiyeti daha az değildir). Alman, İngiliz ve başka sosyolojik mektepler Devletin evriminde ve doğmasında acaba buna yakın görülebilecek ne gibi vaziyetler almaktadırlar? Gerek Durkheim Mektebinin ve gerek diğerlerinin muhtelif memleketlerde Âmme hukukcularına ne gibi tesirleri olmuştur? Bugünkü siyasal sistemlere de tesirleri olmuş mudur ve ne nisbette olmuştur? Nihayet Durkheim'in kendi fikirleri hakkında ne hüküm verilmelidir?

Sosyolojiye dayanan Devlet teorisinin tetkikine hasredilen etraflı bir araştırmanın bu sorgulara cevap vermesi lâzımdır. Beklenen böyle bir eser, ekonomik, yahut daha ziyade tanınmış olan mukaveleci teorilerin veya düne kadar pek itibarda olup bugün artık kifayetsizlikleri görülen ve meseleyi sırf hukuki bakımdan inceliyen teorilerin bir dengi olacaktır.

Malumdur ki Gaston Richard, 1910 yılındanberi, o zamana kadar sadakatle bağlı kaldığı Durkheim mektebine parlak hücumlar yapmış ve bu mektebin «camia karşısında ferdi şahsiyeti küçük düşüren» metafizik iddialarını meydana çıkarmayı vazife edinmiştir. Muhtar şahsiyeti hakir görmek ve camiaya boyun eğmek Durkheim için kusur sayılmış iki noktadır. Bize kalırsa kıymetler âlemini (monde des valeurs) sosyolojiye tekrar sokmakla determinizme karşı vaziyet alan ve sosyallığa aykırı fertçiliğin de bir çok tehlikelerini tabiatçı bir objektivizm ile bir yana bırakan Gaston Richard'ı tercih ettiğimizi saklamayız. Sosyal hâdiseleri hesaba katmakla beraber her sübjektif idealizmi bir yana bırakmaktan çekinmek lâzımdır. Bunların birbirlerine tâbi oldukları hususunda ısrar etmeliyiz.

Herhalde Durkheim ile diğer sosyalogların Devlet teorisi içine sosyolojiyi sokmak için büyük yardımda buldukları aşikârdır.

Başkalarını bir yana bıraksak da Duguit ve Hauriou'nun ona çok borçlu oldukları muhakkaktır: Birincisi sosyolojiye çok daha yakındır, ikincisi onu daha ziyade tadil etmektedir. (Durk-

heim'in «zavallı sosyolojisi» demektedir.) Müessese (İnstitution) teorisi Hauriou'da sosyoloji için pek mühim bir kazançtır. Ondan dolayıdır ki sosyallık ile ferdçiliğin insicamlı bir surette birleşmesinden doğan Devlet teorisini yalnız Hauriou'nun temsil eylediği iddia olunmuştur. Tarihçi Paul Lacombe müesseseciliği, vakiâcılığa (événementiel) muarız görmektedir. Sosyolojik âmilere, (facteurs) lere geniş bir yer vermeden hiç bir Devlet teorisinin kurulamayacağı artık anlaşılmıştır.

Sosyoloji ile hukuk bilgisinin birbirine yaklaşması (Âmme Hukuku ile Hususi Hukuk arasındaki tefrikin ehemmiyeti azdır) çok verimli olmuştur. Zaten güdülmeye lâyık olan yol da yalnız bu yoldur.

Durkheim'in Devlet içinde loncaya benzer mesleki teşekküllerin, (corporation) ların ehemmiyetini pek ısrarla kaydettiği de unutulmamalıdır: Belediye Pazarının ulusal pazara kalbolduğu gibi «önce muhtar bir uzuv olan nahiye (commune) mademki gelip te Devlet içinde yutulmuştur, artık loncanın da mukabil bir evrime tâbi bulunmasının gerekliliğini hesaba katıp ertiksel teşekkülün, (meslek teşekkülünün) Devletin ilk bölümü olması da doğru görülmeli ve onun ilk siyasal varlık olması tabii bulunmalıdır. Cemiyet, bugün hâlâ olduğu gibi bir çok arazi parçalarının yanyana gelmesinden ibaret bir teşkilât kalacağına, vâsi bir milli loncalar sistemi halini kesbetmelidir. «Bir millet ancak Devletle kişiler arasında, bunları kendileriyle kuvvetle alâkadar edecek derecede cezbedebilen bir hayli uzun mevcut olup böylelikle kendilerini sosyal yaşayışın umumî akımına verecek ikinci derecede bir çok grubun yardımı sayesinde yaşayabilir.» Bu tek cümlemin zikri, Durkheim'a Devletin ertiksel (mesleki) teşekkülü için bir öncü gözü ile bakılabileceğini gösterir. İşbu teori zamanımızda yalnız sosyal idelerde değil, vakiâlarda bile pek çok misal ile teyit olunmuştur.

Dr. Hüseyin Nail'in bir kısmını muvaffakiyetle sürüp hazırladığı bu topraktan daha bol bir mahsul almak için giriştiği işe devam edeceğini umarız.

Çeviren:

Dr. EDİP SERDENGEÇTİ

Ch. CROZAT

Âmme Hukuku Ord. Profesörü